

УДК 502.13

ДИНАМІКА ДОСЛІДЖЕННЯ ФАУНИ РІВНЕНСЬКОГО ПРИРОДНОГО ЗАПОВІДНИКА ТА СУЧАСНИЙ СТАН ЇЇ ІНВЕНТАРИЗАЦІЇ

Р.О. ЖУРАВЧАК

Рівненський природний заповідник, м. Сарни

Проаналізовано фауністичні дослідження території Рівненського природного заповідника з моменту його створення. Наведено сучасний стан видового різноманіття тварин заповідника та його раритетної складової.

Ключові слова: фауна, Рівненський природний заповідник, інвентаризація фауни

Вступ

Рівненський природний заповідник (Рівненський ПЗ) створений Указом Президента України від 3 квітня 1999 року на основі чотирьох заказників загальнодержавного значення ("Білоозерський", "Переброди", "Сира Погоня", "Сомине"), охопивши таким чином унікальні та малопорушені території Західного Полісся, які віддалені від населених пунктів і характеризуються значною заболоченістю та лісистістю. Заповідник займає площу 42288,7 га та складається із чотирьох значно віддалених один від одного природних масивів, що розташовані на території чотирьох адміністративних районів Рівненської області [2].

Через складну прохідність та доступність, а також через значне віддалення від наукових центрів, історія дослідження фауни сучасної території заповідника та регіону загалом не вирізнялася особливою інтенсивністю і мала лише фрагментарний характер [9, 10, 19]. Ситуація значно покращилася з часу заснування заповідника, де відтепер щорічно узагальнюються та документуються окремі знахідки й результати досліджень тваринного світу [3, 12, 13].

В даному матеріалі ми спробували узагальнити відомості про дослідження фауни на території Рівненського ПЗ та проаналізувати сучасний стан її інвентаризації.

Об'єкти і методи досліджень

Основою матеріалу є відомості про фауністичні дослідження на території Рівненського ПЗ з моменту його створення. Таксономія тваринного світу наведена згідно з базою даних електронного ресурсу "Fauna Europeae" [35]. При визначенні раритетної складової використовували довідник "Фауна України..." та "Європейський червоний список денних метеликів" [28, 34].

Результати і обговорення

Як і більшість природоохоронних установ України, Рівненський ПЗ, з моменту свого створення у 1999 році, проходив період становлення, в ході якого формувалась інфраструктура та штат установи. Цей період тривав практично два роки, саме тому польові фауністичні обстеження працівниками заповідника розпочалися лише з 2001 року. В перші роки роботи давалась взнаки відсутність профільних спеціалістів (відповідні фахівці в штаті заповідника з'явилися з 2006 року), а зібрана інформація стосувалася переважно представників хребетних тварин. З огляду на це, а також для зручності викладення матеріалу, дослідження хребетних і безхребетних тварин розглядатимемо окремо.

Закономірно, що в перший перелік виявлених хребетних тварин, який містив всього 68 видів, входили загальновідомі види з виразними діагностичними ознаками, а

в подальші роки відбувалось поступове зростання числа зареєстрованих видів (рис. 1). З 2003 року на території заповідника розпочав дослідження М.В. Химин (Науково-екологічна фірма "Світ птахів", теми "Інвентаризація фауни хребетних тварин Рівненського ПЗ, визначення їх статусу та відеосупровід", "Вивчення фауни хребетних тварин Рівненського ПЗ, їх біотопічний розподіл, закладення пробних площ для окремих груп хребетних тварин та відеосупровід", "Вивчення хребетних тварин Рівненського ПЗ, виділення їх раритетної компоненти та відеосупровід", "Складання атласу гніздових птахів у Білоозерському лісництві та створення відеофільму про біорізноманіття Рівненського ПЗ"), що відразу відобразилося на кількісному та якісному аспектах інвентарного переліку фауни заповідника [29, 30, 31, 32]. З 2006 року, завдяки появі зоолога в штаті заповідника, а також налагодженню співпраці із іншими установами та організаціями зоологічного профілю (Інститутом зоології НАНУ, Державним природознавчим музеєм НАНУ, кафедрою зоології Львівського національного університету ім. Івана Франка, громадськими організаціями "Західноукраїнське орнітологічне товариство" та "Західно-Українська орнітологічна станція"), почали проводитися регулярні моніторингові спостереження за фауною з метою встановлення її видового складу та оцінки чисельності (головним чином – за птахами), в ході яких практично щороку виявлялись нові види [15, 16, 25, 26].

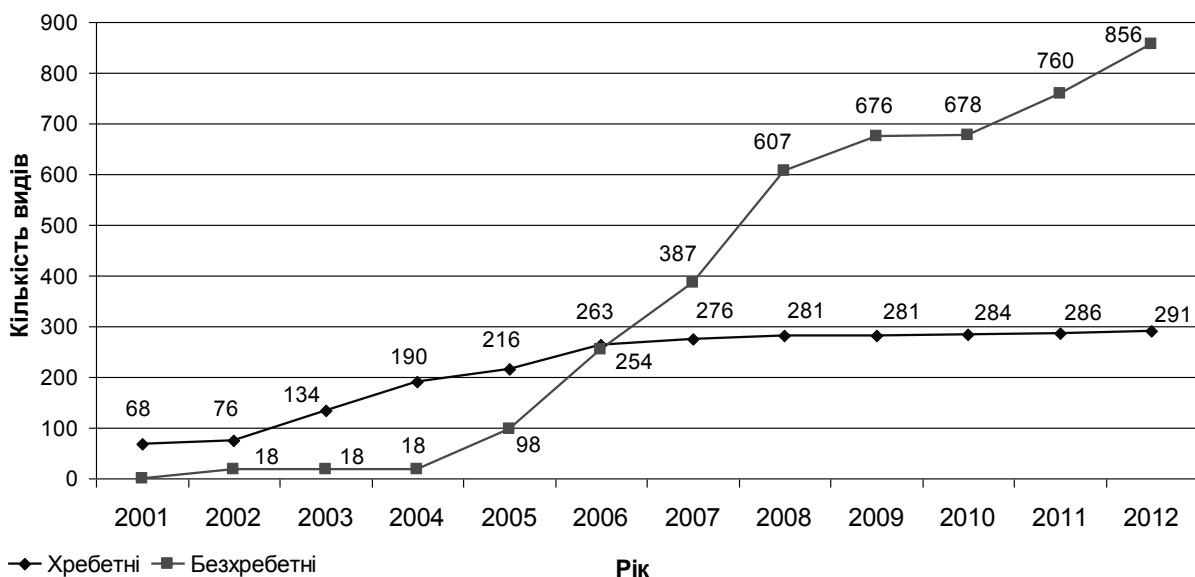

Рис. 1 Динаміка інвентаризації фауни Рівненського ПЗ
Fig. 1 Dynamics of Rivnenskyi Nature Reserve fauna inventory

Очевидно, що відомий склад фауни хребетних для Рівненського ПЗ наближається до його дійсного значення, і в подальшому можливі доповнення лише за рахунок детальнішого вивчення окремих груп тварин (зокрема, фауни кісткових риб Osteichthyes та гризунів Rodentia), а також виявлення випадків зальотів мігруючих видів птахів.

Динаміка інвентаризації фауни безхребетних тварин через своє значне видове багатство чітко залежить від проведених досліджень спеціалістами вузького профілю. Так, першими почали досліджувати комах, зокрема лускокрилих Lepidoptera, і їх перелік, який з 2002 року налічував лише 18 видів, виявлених в ході комплексної експедиції працівників Рівненського обласного краєзнавчого музею [1], поповнився 2005 року на 80 видів [23], а 2006 – ще на 149 видів [6]. З 2007 року окремими дослідниками вивчалася фауна прямокрилих Orthoptera, частково твердокрилих

Coleoptera (переважно родини стрибунів Cicindelidae, турунів Carabidae, довгоносиків Curculionidae, хижаків Staphylinidae), бабок Odonata, двокрилих Diptera та деяких інших представників комах [7, 8, 14, 17, 20, 22, 24, 27, 33]. В останні роки проведено вивчення фауни зоопланктерів водойм Рівненського ПЗ [21].

Загалом фауна безхребетних Рівненського ПЗ перебуває лише на початкових етапах її вивчення. Показовим є те, що на території Рівненського ПЗ вже виявлені види, які виявилися новими для території України. Зокрема, у 2006 році була виявлена совка *Syngrapha microgamma* (Hubner, [1823]) [5], а у 2008 і 2011 – жуки-стафіліни *Stenus kiesenwetteri* Ros., 1986 і *Philonthus binotatus* (Graven., 1802) [22, 36], виявлено ряд інших рідкісних комах [4, 13, 18], тому подальші дослідження є актуальними та перспективними.

Таким чином, на сьогоднішній день для території Рівненського ПЗ достовірно встановлено перебування 1147 видів тварин, в тому числі 291 – хребетних та 856 – безхребетних (табл. 1).

Таблиця 1

Сучасний стан таксономічного різноманіття фауни Рівненського ПЗ

Table 1

The current state of taxonomic diversity of Rivnenskyi Nature Reserves fauna

Тип	Клас	Ряд	Кількість видів	Тип	Клас	Ряд	Кількість видів			
Rotifera	Eurotatoria	Ploima	8	Chordata	Reptilia	Chelonia	1			
Arthropoda	Branchiopoda	Diplostraca	30			Squamata	6			
		Maxillopoda	Cyclopoida		9		Aves	Gaviiformes	2	
	Malacostraca	Decapoda	1		Podicipediformes	4				
		Isopoda	1		Pelecaniformes	1				
	Entognatha	Collembola	46		Ciconiiformes	8				
		Insecta	Odonata		35	Anseriformes		20		
	Orthoptera		25		Falconiformes	19				
	Neuroptera		1		Galliiformes	5				
	Hemiptera		4		Gruiformes	7				
	Coleoptera		319		Charadriiformes	31				
	Mecoptera		1		Columbiformes	5				
	Lepidoptera		315		Cuculiformes	1				
	Hymenoptera		18		Strigiformes	7				
	Diptera		34		Apodiformes	1				
	Arachnida		Parasitiformes		1	Caprimulgiformes		1		
		Acariformes	4		Upupiformes	1				
	Mollusca	Gastropoda	Pulmonata		3	Coraciiformes	2			
Architaenioglossa			1		Piciformes	9				
Chordata	Osteichthyes	Esociformes	1		Passeriformes	83				
		Cypriniformes	14		Mammalia	Insectivora	6			
		Siluriformes	1			Chiroptera	10			
		Anguilliformes	1			Carnivora	12			
		Perciformes	4			Lagomorpha	1			
	Amphibia	Urodela	1			Rodentia	14			
		Anura	9			Artiodactyla	3			
		Всього						1147		

Цінність фауністичного складу, окрім його таксономічного різноманіття, також формують рідкісні види, які через свою екологічну чутливість є індикаторами якості природного середовища. На сьогоднішній момент для території Рівненського ПЗ відомий 231 вид тварин, які охороняються згідно з чинними національними та міжнародними документами, що становить 20,1% від загальної фауни заповідника (табл. 2).

Таблиця 2

Раритетна складова фауни Рівненського ПЗ

Table 2

Rare fauna component of Rivnenskyi Nature Reserve

Документ	Хребетних тварин	Безхребетних тварин	Разом
Червона книга України	53	19	72
Червона книга МСОП	13	4	17
Європейський червоний список	7	5	13
Червона книга денних метеликів Європи	-	6	6
Бернська конвенція (Додаток 2)	157	6	163
Боннська конвенція (CMS) (Додатки 1, 2)	104	-	104
EUROBATS	10	-	10
AEWA	56	-	56
Вашингтонська конвенція (CITES) (Додатки 1, 2)	30	-	30
Всього видів	206	25	231

На сучасному етапі функціонування заповідника, окрім інвентаризації фауни, значна увага приділяється й спеціальним дослідженням, зокрема, щорічно здійснюються обліки чисельності тварин на визначених стаціонарах, проводиться дослідження міграції птахів за допомогою кільцювання, ведеться моніторинг окремих рідкісних видів хребетних, гнізд хижих птахів, спільно із Західноукраїнським орнітологічним товариством, проводиться моніторинг гнізд і мічення пташенят лелеки чорного *Ciconia nigra* (L.) в рамках Проекту "Ciconia Ukraine" [11], спільно із Українським центром дослідження хижих птахів – моніторинг і кільцювання підорлика великого *Aquila pomarina* S.L. Vrehm, та інше. Такі дослідження важливі для моніторингу стану рідкісних й фонових видів, а також для належної оцінки якості збереження природного середовища в цілому.

Висновки

Більш детальне вивчення фауни Рівненського ПЗ, безумовно, дозволить значно розширити загальний список видів та відсоток раритетної компоненти як заповідника, так і регіону. Актуальним залишається вивчення фауни безхребетних, серед яких потенційним є виявлення нових видів для фауни регіону та України загалом.

Серед недоліків варто відзначити обширність, розосередженість та важкодоступність території заповідника, а також нестачу фінансування установи та неповне забезпечення спеціалістами зоологічного профілю на місцях, що ускладнює проведення систематичних досліджень більшості груп тварин.

1. Власкін А.П., Андрієнко Т.Л., Прядко О.І., Грищенко Ю.М. Перша науково-дослідна комплексна експедиція у РПЗ // Літопис природи Рівненського ПЗ. – 2003. – Т. 3. – С. 76-85.
2. Волошинова Н.О., Бачук В.А., Грищенко Ю.М. Заповідний край лісів, боліт, озер. – Рівне: ВАТ "Рівненська друкарня", 2007. – 200 с.
3. Волошинова Н.О. Наукова діяльність Рівненського природного заповідника // Збереження та відтворення біорізноманіття природно-заповідних територій: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 10-річчю Рівненського природного заповідника. – Рівне: ВАТ "Рівненська друкарня", 2009. – С. 11-21.
4. Герасимов Р.П., Плющ І.Г. Вторая находка *Oeneis jutta* (Lepidoptera, Noctuidae) на территории Украины // Вестник зоологии. – 2005. – Т. 39, № 4. – С. 28.
5. Геряк Ю.М. Совка *Syngrapha microgamma* (Hubner, [1823]) (Lepidoptera, Noctuidae) – нова знахідка виду в Україні // Наукові основи збереження біорізноманіття:

- матеріали 8-ї наукової конференції молодих учених. – Львів, 2007. – С. 83-85.
6. *Геряк Ю.М., Канарський Ю.В.* Результати досліджень проведених на території Рівненського природного заповідника (Більське лісництво) // Літопис природи Рівненського ПЗ. – 2007. – Т. 7. – С. 115-117.
 7. *Геряк Ю.М., Журавчак Р.О., Канарський Ю.В.* До вивчення фауни лускокрилих (Insecta, Lepidoptera) Рівненського природного заповідника // Збереження та відтворення біорізноманіття природно-заповідних територій: матеріали міжнародної науково-практичної конференції присвяченої 10-річчю Рівненського природного заповідника. – Рівне: ВАТ "Рівненська друкарня", 2009. – С. 369-373.
 8. *Гонтаренко А.В.* Материалы к фауне жуков-стафилинид подсемейства Steninae (Coleoptera: Staphylinidae) Украины // Известия Харьковского энтомологического общества. – 2011. – Т. 19, вып. 1. – С. 19-29.
 9. *Горбань І.М., Бумар Г.В., Жила С.В., Матейчик В.І., Новак В.О., Стадницький І.М., Стельмах Л.І.* Рідкісні види птахів Українського Полісся // Пріоритети орнітологічних досліджень: матеріали і тези доповідей VII наукової конференції орнітологів Західної України. – Кам'янець-Подільський: Інформ.-вид. відділ державного університету, 2003. – С. 23-30.
 10. *Давиденко І.В., Землянських І.І., Полуда А.М.* Рідкісні види птахів межиріччя Горині та Ствіги // Матеріали III конференції молодих орнітологів України (м. Київ, 14-15 березня 1998). – Чернівці, 1998. – С. 40-43.
 11. *Дзюбенко Н.В., Бокотей А.А., Журавчак Р.О.* Чорний лелека *Ciconia nigra* (L.) в Рівненській області // Збереження та відтворення біорізноманіття природно-заповідних територій: матеріали міжнародної науково-практичної конференції присвяченої 10-річчю Рівненського природного заповідника. – Рівне: ВАТ "Рівненська друкарня", 2009. – С. 402-405.
 12. *Журавчак Р.О.* Зоологічні дослідження у Рівненському природному заповіднику // Матеріали наук.-практ. конференції, присвяченій 175-річчю заснування кафедри зоології. – К.: Фітосоціоцентр, 2009. – С. 167-170.
 13. *Журавчак Р.О.* Стан вивчення та раритетна складова ентомофауни Рівненського природного заповідника та суміжних територій // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія Біологія. – 2011. – Вип. 31. – С. 62-67.
 14. *Кириченко М.Б.* Жуки-стрибуни і туруни (Coleoptera: Cicindelidae, Carabidae) Рівненського природного заповідника та його околиць // Збереження та відтворення біорізноманіття природно-заповідних територій: матеріали міжнародної науково-практичної конференції присвяченої 10-річчю Рівненського природного заповідника. – Рівне: ВАТ "Рівненська друкарня", 2009. – С. 445-448.
 15. *Кусьнеж О.В.* Колонії нетопирів (*Pipistrellus*, Chiroptera) у штучних укриттях Шацького НПП і Рівненського ПЗ // Тези доповідей Конференції молодих дослідників-зоологів – 2012 (м. Київ, Інститут зоології НАН України, 18-19.04 2012 р.). – Київ, 2012. – С. 18.
 16. *Кусьнеж О.В.* Перспективи дослідження рукокрилих (Chiroptera) Рівненського природного заповідника / Молодь і поступ біології: збірник тез VIII Міжнародної наукової конференції студентів і аспірантів (3-6 квітня 2012 року, м. Львів). – Львів, 2012. – С. 193-194.
 17. *Мартынов А.В.* Фауна стрекоз (Insecta: Odonata) Ровенского природного заповедника // Фундаментальні та прикладні дослідження в біології: матеріали I міжнародної наукової конференції студентів, аспірантів та молодих учених (23-26 лютого 2009 р., м. Донецьк). – Донецьк: Вебер (Донецька філія), 2009. – С. 210-211.
 18. *Мартынов А.В., Мартынов В.В.* Новые интересные находки стрекоз (Odonata) в Украине // Вестник зоологии. – 2009. – Т. 43, № 2. – С. 150.

19. Мельничук В.А., Клестов М.Л. Нарис комплексів хребетних тварин проектованого Рівненського природного заповідника // Роль охоронюваних природних територій у збереженні біорізноманіття: матеріали конференції, присвяченої 75-р. Канівського природного заповідника (м. Канів, 8-10.09.98). – Канів: Фітосоціоцентр, 1998. – С. 206-208.
20. Назаренко В.Ю. Довгоносикоподібні жуки (Coleoptera, Curculionoidea) Рівненського природного заповідника та прилеглих територій // Збереження та відтворення біорізноманіття природно-заповідних територій: матеріали міжнародної науково-практичної конференції присвяченої 10-річчю Рівненського природного заповідника. – Рівне, ВАТ "Рівненська друкарня", 2009. – С. 497-505.
21. Назарук К.М., Журавчак Р.О., Хамар І.С. Щодо зоопланктону водних об'єктів Рівненського природного заповідника // Стан і біорізноманіття екосистем Шацького національного природного парку: матеріали наукової конференції. – Львів: "СПОЛОМ", 2012. – С. 51-52.
22. Петренко А.А., Журавчак Р.О. Коротконадкрилі жуки (Coleoptera, Staphylinidae) Рівненського природного заповідника // Збереження та відтворення біорізноманіття природно-заповідних територій: матеріали міжнародної науково-практичної конференції присвяченої 10-річчю Рівненського природного заповідника. – Рівне, ВАТ "Рівненська друкарня", 2009. – С. 517-525.
23. Плющ И.Г., Герасимов Р. Исследование насекомых в Ровенском заповеднике // Літопис природи Рівненського ПЗ. – 2006. – Т. 6. – С. 252-260.
24. Пушкар Т.І. Фауна і екологія коротковусих прямокрилих (Orthoptera, Caelifera) Рівненського природного заповідника // Збереження та відтворення біорізноманіття природно-заповідних територій: матеріали міжнародної науково-практичної конференції присвяченої 10-річчю Рівненського природного заповідника. – Рівне: ВАТ "Рівненська друкарня", 2009. – С. 525-535.
25. Рогуля А.С., Сенік М.А., Журавчак Р.О., Франчук М.В., Тузак Г.О., Комарницький І.В. Видовий склад і чисельність птахів малодосліджених лісових масивів Рівненського ПЗ (Північне і Старосільське лісництва) // Стан і біорізноманіття екосистем Шацького національного природного парку: матеріали наукової конференції. – Львів: "СПОЛОМ", 2012. – С. 55-60.
26. Сенік М.А., Гнатина О.С., Журавчак Р.О. Дослідження орнітокомплексів Рівненського природного заповідника та прилеглих територій // Стан і біорізноманіття екосистем Шацького національного природного парку: матеріали наукової конференції. – Львів: "СПОЛОМ", 2010. – С. 58-62.
27. Теплюк В.С. Особливості фауни мошок Рівненського заповідника // Науковий вісник Волинського державного університету ім. Л. Українки. Розділ II. Західне Полісся і прилегли території. – 2007. – Т. 11, Ч. II. – С. 177-180.
28. Фауна України: охоронні категорії / Ред. О. Годлевська, Г. Фесенко. – 2 видання. – Київ, 2010. – 80 с.
29. Химин М. Результати інвентаризації фауни хребетних Рівненського природного заповідника // Природа Західного Полісся та прилеглих територій: матеріали науково-практичної конференції (м. Луцьк, 22-24 вересня 2005 р.). – Луцьк: РВВ "Вежа" ВДУ, 2005. – С. 250-276.
30. Химин М.В. Фауна хребетних Vertebrata Рівненського природного заповідника // Природа Західного Полісся та прилеглих територій: збірник наукових праць. – 2006. – № 3. – Луцьк: РВВ "Вежа" ВДУ. – С. 305-335.
31. Химин М.В. Фауна хребетних Vertebrata природних заповідників та національних природних парків Волинського Полісся // Природа Західного Полісся та прилеглих територій: збірник наукових праць. – 2007. – № 4. – Луцьк: РВВ "Вежа" ВДУ – С. 185-

- 192.
32. Химин М.В., Химин Л.І. Хребетні тварини природних заповідників та національних природних парків у межах Західного Полісся // Збереження та відтворення біорізноманіття природно-заповідних територій: матеріали міжнародної науково-практичної конференції присвяченої 10-річчю Рівненського природного заповідника. – Рівне: ВАТ "Рівненська друкарня", 2009. – С. 607-615.
 33. Яницький Т.П. Дослідження жуків-златок (Coleoptera, Vuprestidae) на території природно-заповідного фонду заходу України // Природно-заповідний фонд України – минуле, сьогодення, майбутнє: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 20-річчю природного заповідника "Медобори". – Тернопіль: "Підручники і посібники", 2010. – С. 799-803.
 34. European Red List of Butterflies. – Luxemburg: Publications Office of Europe Union, 2010. – 58 p.
 35. Fauna Europaea version 2.6.2., 2013 (Ed. de Jong, Y.S.D.M.). – <http://www.faunaeur.org>. – Searched on 07 September 2013.
 36. Gontarenko A.V., Petrenko A.A. New records of Staphylininae (Coleoptera, Staphylinidae) from Ukraine // Vestnik zoologii. – 2013. – Vol. 47, № 3. – P. 230.

Журавчак Р.О. Динамика исследование фауны Ровненского природного заповедника и современное состояние ее инвентаризации // Труды Гос. Никит. ботан. сада. – 2013. – Т. 135. – С. 138-144.

Проанализированы фаунистические исследования территории Ровненского природного заповедника с момента его создания. Приведено современное состояние видовой разнообразия животных заповедника и его раритетной составляющей.

Ключевые слова: фауна, Ривненский природный заповедник, инвентаризация фауны.

Zhuravchak R.O. Investigation of fauna in Rivnensky Nature Reserve and actual condition of it inventarization // Proceedings of the State Nikit. Botan. Gard. – 2013. – Vol. 135. – P. 138-144.

The faunal research of Rivnensky Nature Reserve has been analyzed since its creation. The current status of the animal specific diversity and their rarity for reserve has been given.

Key words: fauna, Rivnensky Nature Reserve, fauna inventory.